

MAGYAR KÜLPOLITIKA 1920–1941

Az 1920-as trianoni békeszerződés kegyetlen döntései elkerülhetetlenné tették, hogy a két világháború közötti magyar külpolitika legfőbb céljává az új határok revíziója váljon. A magyar társadalom politikailag tudatos csoportjai, a pártok és az uralkodó elit ebben tökéletesen egyetértettek. A revízió tartalmára és eszközeire vonatkozó kérdésekben azonban korántsem volt teljes a konszenzus. A rendszer baloldala például általában mérsékeltebb követelésekkel lépett fel, mint a kormánypolitika, s a konzervatív kormánykörök és a szélsőjobboldal elképzelései sem fedték egymást. Ám maga a kormánypolitika sem volt minden részletében azonos a húszéves „fegyverszünet” alatt, hanem a folyton mozgásban levő nemzetközi viszonyok és a mindenkori belső helyzet függvényében időről időre módosult. Maga a cél, a revízió azonban állandó volt.¹

A békeszerződés aláírása körüli hónapokban a magyar külpolitika nem rendelkezett határozott vonalvezetéssel. A még képlékeny helyzetben egyszerre próbálkozott a szomszédos államok egyikével vagy másikával való megegyezéssel, s ugyanakkor a vesztes államok összefogását, s ezen összefogásra támaszkodva egy új háború lehetőségét is fontolóra vette.

A győztesekkel való együttműködés egyik lehetősége a francia–magyar közeledés, s ehhez kapcsolatosan egy regionális lengyel–magyar–román szövetség felépítése volt. Ezek a tárgyalások 1920 tavaszán kezdődtek, és az év végéig folytatódtak. Az együttműködés fejében Magyarország a határ menti, főleg magyarok lakta területek visszacsatolását és Erdély autonómiájának Románián belüli biztosítását kérte. Ezt megelőzően, 1919 nyarán és őszén, majd 1920 folyamán kétoldalú román–magyar tárgyalásokra is sor került. A magyar fél minimális követelése ez esetben is Erdély Románián belüli különállásának a biztosítása volt, a maximális pedig a történeti Erdély független állammá szervezése és egyfajta román–erdélyi–magyar trializmus létrehozása.

A francia–magyar közeledésből, illetve a lengyel–magyar–román blokk teréből részben a Romániával szemben támasztott és Bukarestben, valamint Párizsban egyaránt teljesíthetetlennek ítélt magyar revíziós igények, részben a nemzetközi helyzet alakulása miatt semmi sem lett. Nem járt nagyobb eredménnyel a magyar–csehszlovák megbékélés terve sem 1921 tavaszán és nyarán. A trianoni határok etnikai elvű kiigazítása, amit a magyar fél elengedhetet-

lennek tartott, Prága számára elfogadhatatlan volt. A közeledés gondolatát így ebben az irányban is a tartós szembenállás váltotta fel.

A másik lehetőség, amelyre a magyar külpolitika az 1920-as évek legelején számított, a vesztes államok német vezetés alatti összefogása, a status quo fegyveres felborítása, s lehetőség szerint a régi határok visszaállítása vagy egy azokhoz közelítő új határvonal elérése volt. Ez a kettősség számos esetben vezetett furcsa és ellentmondásos helyzetekhez. 1919 őszén például Bethlen, Teleki és társaik azzal a Romániával próbáltak szót érteni, amely Horthy terveiben legfőbb ellenségként jelent meg. 1921-ben pedig a Teleki-, majd a Bethlen-kormány ahhoz a Csehszlovákiához kívánt közeledni, amely a német-osztrák–magyar katonatiszti tervezettség szintjén a magyar hadsereg első számú célpontja volt.

Egyéb okokon (például IV. Károly visszatérési kísérletei) kívül ez a magyar magatartás is hozzájárult ahhoz, hogy Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia 1920 és 1921 folyamán olyan szövetségi szerződéseket kössön, amelyek egyetlen célja Magyarország sakkban tartása és egymás kölcsönös megsegítése volt nem provokált magyar támadás esetére. E politikai és katonai jellegű regionális együttműködés (kisantant) legfőbb patrónusává Franciaország vált, amely a későbbiekben mindhárom állammal külön barátsági és szövetségi szerződéseket kötött. Ezek a szerződések – a kisantant-államok egymás közötti egyezményeihez hasonlóan – a békeszerződések, mindenekelőtt a trianoni békeszerződés teremtette helyzetet garantálták.

A nemzetközi viszonyok stabilizálódásával, az ország teljes elszigetelődésének veszélyével és a magyar gazdaság kölcsönös szükségleteivel számot vetve 1922–1923-ban a Bethlen-kormány szakított ezzel a kettősséggel. A magyar külpolitika meghatározó irányvonala ettől kezdve – Gustav Stresemann német külügyminiszter ugyancsak 1923-ban meghirdetett Erfüllungspolitikjához hasonlóan – a „megbékélés és a beilleszkedés” lett. Ennek egyik első jele Magyarország felvétele volt a Nemzetek Szövetségébe 1922. szeptember 18-án. Ezt követte a nemzetközi kölcsönért való folyamodás 1923 elején, amelynek egyik folyósítási feltételeként a magyar kormány még egyszer elismerte a trianoni békeszerződésben megállapított határok érvényességét, és egyben azt is garantálta, hogy a Habsburg-dinasztia egyik tagja sem tér vissza a magyar trónra. „Ma Európa helyzete olyan, hogy békét akar mindenáron, és ha nem illeszkedünk bele Európa érdekeinek szövevényébe, ha nem alkalmazkodunk politikánkkal Európa érdekeihez, akkor akármennyire van igazunk, mint békebontó állítatunk oda és semmi téren nem fogja siker koronázni tevékenységünket. [. . .] Higgyék el, ha valakinek nehéz, nekem nehéz ezt az önmegtagadást gyakorolnom” – jelentette be és egyben indokolta az irányváltást Bethlen 1923 őszén.² Tekintettel arra, hogy a békeszerződés ratifikálása óta Magyarország a nagyhatalmak katonai ellenőrzése alatt állt, a kölcsönfelvétel után pedig a Népszövetség pénzügyi ellenőrzése alatt is, a magyar kormányfőnek ezt a lépését a legteljesebb mértékben indokoltnak, sőt elkerülhetetlennek kell tartanunk. Ha akart, sem igen tehetett volna mást.

Az ország elszigeteltsége, ellenőrzése és vállalt kötelezettségei miatt a magyar diplomácia az 1920-as évek második harmadában rendkívül szűk mozgástérrel rendelkezett. Teljesen passzív azonban ezekben az években sem volt. Aktivitása – miközben folyamatosan jó viszonyt tartott fenn a Franciaország

kontinentális túlsúlyának mérséklésre törekvő Nagy-Britanniával – részben a magyar–szovjet viszony rendezésére, részben a magyar–jugoszláv szembenállás mérséklésre irányult.

A Szovjetunióval való kapcsolatok rendezését két körülmény motiválta. Egyrészt az, hogy a Párizs környéki békéket a szovjet vezetés nem ismerte el, s az új kelet- és közép-európai államrendet minden rendelkezésére álló eszközzel destabilizálni próbálta. A térség kommunista szervezeteit ennek megfelelően a magyar kisebbségek önrendelkezési jogának támogatására, valamint Erdély független állammá szervezésének támogatására szólította fel. A kapcsolatok felvétele tehát erősíthette volna Magyarország helyzetét a kisantanttal szemben, s a magyar kisebbségek helyzetének javításáért folytatott harc feltételeit is javíthatta volna. A másik körülmény gazdasági természetű volt: a szovjet piac hatalmas felvevőképesége. Ez néhány magyar iparágban lett volna fontos. A két ország politikai berendezkedését és ideológiáját persze óriási különbségek választották el egymástól, s ez végül áthidalhatatlan akadállyal bizonyult. Habár a két kormány képviselői 1924 szeptemberében egy-egy diplomáciai és kereskedelmi egyezményt aláírtak, a magyar parlament egyiket sem ratifikálta, s ellenezte elfogadásukat a kormányzó is.

1925 végétől 1926 őszéig a Jugoszláviával való közeledéssel kísérletezett a magyar diplomácia. Maximális célja egy olyan megállapodás elérésére irányult, amely kölcsönös semlegességet biztosított volna egy harmadik állammal keletkező konfliktus esetére. Mivel szinte mindegyik szomszédjával nyílt vagy rejtett határvitái voltak, egy ilyen vagy ehhez hasonló egyezmény iránt Jugoszlávia is mutatott érdeklődést. Az álláspontok közelítéséhez szükséges engedékenység azonban mindkét fél részéről hiányzott, s így végül – noha ezt Horthy is támogatta – a jugoszláv–magyar tárgyalások is szerződés-kötés nélkül fejeződtek be.

A külpolitikai elszigeteltségből való kitörés első jelentős lépésének az Olaszországgal kötött barátsági szerződés tekinthető, amelyet 1927. április 5-én írtak alá Rómában. A kezdeményezés Mussolinitól indult ki, aki Jugoszláviával szemben keresett szövetségest, s egyben a kelet-, közép- és délkelet-európai francia befolyást akarta ellensúlyozni. Tekintettel a fasiszta olasz külpolitika nyíltan revizionista jellegére, az olasz–magyar barátsági szerződés aláírása nemcsak a magyar külpolitika aktívabb szakaszának lett nyitánya, hanem az elmúlt években kényszerből vállalt magyar beilleszkedési politika feladásának és a trianoni status quo elleni nyílt fellépésének is. Azzal, hogy a gazdaság sikeres szanálásának köszönhetően 1926 nyarán a Népszövetség enyhítette Magyarország pénzügyi ellenőrzését, majd 1927 márciusában a helyszíni katonai ellenőrzés is megszűnt, ennek feltételei is sokkal kedvezőbbé váltak. 1927–1928-as beszédeiben Bethlen ezért ismét nyíltan vállalta kormányának és az országnak mindvégig legfőbb külpolitikai célját: a revíziót. „Mi nem tartományokat veszítettünk el. Bennünket földaraboltak. [. . .] mi fajunk egyharmadáról örök időkre le nem mondhatunk. Ezt igazságul elfogadni nem tudjuk. [. . .] Ha valaki a mellényét rosszul gombolta be, öltözkéjét csak úgy hozhatja rendbe, ha kigombolja, és azután jól gombolja be. Ezekre a határookra egy végleges békét felépíteni nem lehet. Ezekre a határookra fel lehet építeni egy börtönt, amelyben mi vagyunk az őrzöttek és a győzők az őrzők. [. . .] nekünk más

határookra van szükségünk” – szögezte le például 1928 elején, híres debreceni beszédében.³

Az olasz–magyar szerződés aláírása után a magyar diplomácia kísérletet tett a német–magyar kapcsolatok szorosabbra fűzésére és revizionista politikai tartalommal való megtöltésére. Végső célként egy olasz–magyar–német szövetség létrehozására törekedett. Ez a terve azonban ekkor még nem valósulhatott meg. Németország fő külpolitikai célja ugyanis ezekben a hónapokban az volt, hogy véget vessen a Rajna-vidék francia megszállásának, s elérje jóvátételi kötelezettségeinek csökkentését. Az olasz–német közeledés pedig feltétlenül maga után vonta volna a francia–német viszony további romlását, hiszen Olaszország és Franciaország ekkor már a Balkánon és a Duna-medencében egyaránt nyílt vetélytársak voltak. A német kormány ezért 1928-ban még elzárkózott az olasz orientáció elől, s így a magyar–német kapcsolatok elmélyítésének sem szentelt különösebb figyelmet.

Nagyobb eredménnyel járt a Bethlen-kormány Lengyelország iránti közeledése. Ennek szintén az volt a célja, hogy az olasz–magyar barátságának nagyobb súlyt adjon. A francia–lengyel szerződés révén Lengyelország ugyan Franciaország szövetségi rendszeréhez tartozott, de a kisantant államai közül csak Romániához fűzte szerződéses viszony. A tárgyalások során Pilsudski marsall, lengyel államfő kijelentette, hogy habár a békeszerződés döntéseinek megváltoztatására pillanatnyilag semmi lehetőséget sem lát, a revízió szükségességének napirenden tartását és a békeszerződés későbbi módosítását támogatja. Az egyetértést 1928 végén egy lengyel–magyar döntőbírói szerződés pecsételte meg.

Az olasz elképzeléseknek megfelelően a lengyel–magyar szerződéshez hasonló egyezményt kötött 1929-ben Magyarország Bulgáriával is, amely az I. világháború legfőbb balkáni veszteseként ugyancsak a status quo megváltoztatására törekedett. Törökországgal, amely Olaszország földközi-tengeri és balkáni politikájának egyik pillére volt, ennél messzebb menő kapcsolatok kialakítására is sor került. Az 1929. január 5-én aláírt semlegességi és döntőbírói szerződésben a két ország kötelezte magát, hogy minden olyan szövetségtől távol marad, amely a másik fél ellen irányul. Továbbá semlegességet vállaltak arra az esetre, ha egyiküket nem provokált támadás érné.

A közép-európai olasz befolyás és a magyar revíziós tervek szempontjából egyaránt elsőrendű fontosságú feladat volt Ausztria eltérítése a francia–csehszlovák orientációtól. Ennek főleg osztrák belpolitikai akadályai voltak. Mussolini és Bethlen 1928 áprilisában ezért megállapodtak egy ausztriai belpolitikai fordulat előkészítésében, illetve elősegítésében. Úgy számítottak, hogy egy jobboldali kormány szükségszerűen eltávolodik a demokratikus Németországtól, lemond az Anschlussról, s Olaszországhoz és Magyarországhoz közeledik. A tervezett katonai puccs azonban végül is szükségtelenné vált. Az osztrák belpolitika ugyanis 1929 őszére enélkül is jobbra tolódott. A kormány átalakult, s az új kancellár késznek mutatkozott az osztrák külpolitikai irányvétel módosítására. 1930 februárjában így Olaszországgal, 1931. január 25-én pedig Magyarországgal kötött Ausztria barátsági és együttműködési szerződést. A magyar–osztrák szerződéshez csatolt titkos jegyzőkönyv kimondta, hogy Ausztria és Magyarország „minden politikai kérdésben... különösen azokban,

amelyek a közös szomszédokra vonatkoznak, követeik útján állandó érintkezést fognak fenntartani”.⁴

A trianoni békeszerződés revíziója az 1920-as évek utolsó harmadában a világsajtóban is jelentős nyilvánosságot kapott. Egy magyar arisztokrata hölgy, herceg Hohenlohe Stefánia ösztönzésének engedve Lord Rothermere angol sajtómágnás és politikus 1927. június 21-én nagy feltűnést keltő cikket jelentetett meg Daily Mail című lapjában Hungary's Place in the Sun, azaz Magyarország helye a nap alatt címmel. Ebben azt állította, hogy a trianoni határok módosítása nélkül a béke Közép-Európában hosszú távon fenntarthatatlan, s ezért a háború elkerülése érdekében azok békés revíziójára van szükség. Úgy vélte, hogy a határ menti magyar lakosság visszacsatolásával „A súrlódásokat úgy váltaná fel egy megkönnyebbült viszony, hogy a békemegállapodás fő vonaljai érintetlenek maradnának, és nem változnának jelentősen Közép-Európa erőviszonyai sem.”⁵

Rothermere cikke és az általa kavart nemzetközi sajtóháború a magyar kormányt ellentmondásos helyzetbe hozta. A nemzetközi közvélemény „lelkiismeretének” felébresztése teljes mértékben beleillett terveibe; a Külügyminisztérium jóval kisebb hatékonysággal maga is finanszírozott hasonló tartalmú külföldre irányuló propagandát. Az etnikai elvű határrevízió eszméje azonban nem töltötte el lelkesedéssel. Bár a „mindent vissza” programja kétségkívül irreális volt, a hivatalos Magyarország reprezentánsai közül sokan az „integritás” visszaállításában reménykedtek, vagy legalábbis azt hangoztatták. Herczeg Ferenc, a kor írófejedelme, aki a Trianonban történeteket „véletlen szerencsétlenségnek” tartotta, a Rothermere fellépését követően megalakult Magyar Revíziós Liga 1927. július 27-ei ülésén kijelentette: „Az úgynevezett Rothermere-vonal nem magyar javaslat”; „a magyar nemzet nem adja fel jogát a maga ezredéves [. . .] államterületéhez”.⁶ Ezt az álláspontot fejezte ki a kormány reprezentatív folyóiratában, a Magyar Szemlében 1928 őszén közzétett Új Hungária felé című tanulmány is, amely először vázolta a „Szent István-i Magyarország” nemzetiségek szerinti föderatív, illetve autonóm egységekre épülő visszaállításának programját. 1933-as előadásában a határ menti magyar területek visszacsatolása mint minimum mellett Bethlen István azt javasolta, hogy a történeti Erdély alakuljon független állammá, Szlovákia, Kárpátalja és Horvátország pedig kapjanak jogot arra, hogy szabadon dönthessenek hovatartozásukról. 1934-ben Gömbös Gyula olyan revíziós tervet hagyott jóvá, amely az elcsatolt területeknek mintegy a felét kérte vissza – az etnikai elv mellett az ország katonai védhetőségére és nyersanyagfüggőségének enyhítésére is tekintettel. A szigorúan etnikai elvű határrevízió, azaz a határ menti magyar területek visszacsatolása csak a rendszer baloldali ellenzéke, a szociáldemokraták, a liberális demokraták és a népi írók számára lett volna minden további nélkül elfogadható. „. . . nem törekszünk egyébre, mint az ország etnográfiai kikerekítésére és a külföldi magyar kisebbség hathatós védelmére” – fogalmazta meg a polgári radikálisok revíziós programját Jászi Oszkár 1918-as nemzetiségügyi miniszter egyik híve, Vámbéry Rusztem 1928-ban. A revízió – írta a liberális Fenyő Miksa 1935-ben – nem lehet más, mint a „magyarlakta vagy magyar többségek lakta területek visszacsatolása”.⁷

A határrevízióval egybekötött európai újrendezésért folytatott harc élén az 1930-as évek elejéig Mussolini állt. 1932. október 23-ai torinói beszédében

az olasz kormányfó a négy európai nagyhatalom (Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország) békés megegyezésére és a vitás európai kérdések közös rendezésére tett javaslatot. Ezzel egy időben hasonló nyilatkozatok hangzottak el a revíziót elvben és titokban ugyan korábban is elképzelhetőnek tartó, ám gyakorlatilag és nyíltan mindaddig nem támogató angol államférfiak szájából is. Alapérvük ugyanaz volt, mint Rothermere-é 1927-ben: a vitás kérdéseket addig kell rendezni, amíg hidegvérrel és háború nélkül lehet. Elképzelésüket, amely utóbb négyhatalmi paktum néven vált ismertté, az olasz és az angol vezetők 1933 márciusában öltötték konkrét formába Rómában. A szövegtervezet, amely a Népszövetség alapokmányának szelleméhez híven „megerősítette a békeszerződések revíziójának elvét”, Németország és Kelet-Poroszország egyesítésének szükségessége mellett a magyar többségű határmenti területek visszacsatolásának kívánatosságára is utalt. Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia vagy akár a történelmi Magyarország visszaállítása szóba sem jöhet. Számos ok, többek között Franciaország ellenállása miatt, az 1933 júniusában aláírt – ám életbe sohasem lépett – végző változatban ez utóbbiakról, illetve egyáltalán konkrét határváltoztatásokról azonban már nem történt említés, csupán általánosságban erősítették meg a revízió elvét. A paktum magyar szempontból ennek ellenére a nemzetközi diplomácia jelentős eseménye volt, hiszen, hacsak a tervezés szintjén is, a békeszerződés 1920-as aláírása óta négy nagyhatalom először vette komolyan fontolóra a magyar határok módosításának lehetőségét.

Az 1920-as és az 1930-as évek fordulójától Olaszország mellett egy másik európai hatalom is egyre nyíltabban és határozottabban szembefordult a versailles-i renddel: Németország. A német diplomácia voltaképpen már 1929 és 1933 között, tehát Hitler 1933-as hatalomra jutása előtt, módosította külpolitikai doktrínáját. Az átalakulás lényege abban ragadható meg, hogy míg Stresemann és munkatársai a versailles-i békerendszer kereteit elfogadva és Franciaországgal együttműködve törekedtek a keleti német határok módosítására, addig 1929 utáni utódaik magát e rendszert kívánták megingatni, és ezzel a revíziót elérni. Ezzel párhuzamosan ismét polgárjogot nyertek a régi múltra visszatekintő különböző Közép-Európa-elképzelések, amelyek Magyarországot és a szomszédait egyaránt közvetlenül érintették. A keletre irányuló német külpolitikai aktivitás egyik legfontosabb eszköze a kereskedelempolitika, azaz a német piacok megnyitása volt a kelet- és délkelet-európai agrártermékek és nyersanyagok előtt. Az 1930-as évek első felében Németország nemcsak Magyarországgal, hanem a térség többi államával is kétoldalú barterszerződéseket kötött. Azokkal az előnyökkel, amelyeket ezek a szerződések kínáltak a régió államainak, sem Franciaország, sem Nagy-Britannia, a versailles-i status quo két legfőbb őre, nem tudtak versenyezni. Fokozatos kiszorulásuk a térségből ezért elkerülhetetlen volt.

A német–magyar kereskedelmi kapcsolatok új alapokra helyezése már 1930–31-ben, Bethlen István miniszterelnöksége alatt elkezdődött. Az új német irányvonal egyik első jeleként a Wilhemstrasse 1930 novemberében Bethlent feleségével együtt meghívta háromnapos hivatalos látogatásra Berlinbe. A magyar kormányfő berlini látogatása során, amelyre a legszívélyesebb körülmények közepette került sor, politikai és gazdasági kérdések egyaránt terítkekre kerültek. Ami a revíziót illeti, a németek végre kimondták azt, amire a

magyar diplomácia oly régen várt, vagyis hogy „... a francia szövetségi rendszer fellazítása Kelet- és Délkelet-Európában közös célunk Magyarországgal, ennélfogva a kisantant fellazítására irányuló magyar erőfeszítéseknek szívből siker kívánhatunk”.⁸ Ami pedig a gazdasági együttműködést illeti, néhány hónappal később, 1931. július 18-án aláírták a magyar–német kereskedelmi egyezményt. Ez, illetve az ennek alapján megkötött első (1933) és második (1934) német–magyar gazdasági pótegyezmények jelentősen enyhítettek a gazdasági világválság által sújtott magyar mezőgazdaság értékesítési gondjain. Németország részesedése a magyar kivitelből egyetlen év alatt megkétszereződött, az 1933-as 11,2 %-ról 1934-re 22,2 %-ra nőtt, és ezzel megelőzte az addig első Ausztriát. Ez a tendencia az 1930-as évek második felében is folytatódott. Németország részesedése a magyar kivitelből 1937-re 42 %-ra nőtt, majd az 1938-as Anschluss után az 50 %-ot is meghaladta. Nagyjából ugyanilyen arányban nőtt a Magyarországra érkező német importárak értéke is. A környező országokhoz és Európa, illetve a világ más részeihez fűződő gazdasági kapcsolataink ezzel párhuzamosan drasztikusan leépültek. Ez egyre kiszolgáltatottabbá tette a magyar gazdaságot és ezen keresztül a magyar politikát is.

A kiépülő német–magyar kapcsolatok ellenére Magyarország első számú külpolitikai szövetségese az 1930-as évek utolsó harmadáig változatlanul Olaszország volt. Az 1930-as évek elején Magyarország Olaszországtól is jelentős külkereskedelmi kedvezményeket kapott, s Mussolini emellett politikai támogatásban is részesítette a magyar diplomáciát. Az olasz–magyar kulturális kapcsolatok ugyancsak virágoztak, s nagyrészt olasz importból történt a magyar hadsereg felszerelése is modernebb harceszközökkel az 1930-as évek első felében. Az ausztriai jobbratulódással párhuzamosan szorosabbá váltak az osztrák–magyar kapcsolatok is. Mussolini kezdeményezésére a három ország képviselői 1934 márciusában olyan egyezményeket (római jegyzőkönyvek) írtak alá, amelyek a kereskedelmi kapcsolatok erősítésén túlmenően szoros politikai együttműködést is kilátásba helyeztek. Ez az együttműködés jelentősen javította Magyarország pozícióit a cseh–román–jugoszláv szövetséggel szemben, s ugyanakkor a kibontakozó német túlsúly mérséklésére is alkalmasnak látszott.

Az ország második legfontosabb külpolitikai partnerévé az 1930-as évek elejétől kezdve Németország vált. A magyar miniszterelnök, Gömbös Gyula, 1933 júniusában az európai államférfiak közül elsőként látogatta meg Hitlert. A dinamikusan fejlődő kereskedelmi forgalomtól eltérően a politikai együttműködés terén mindazonáltal egyáltalán nem történt látványos előrelépés. A német vezetéssel nagy revizionista blokk létrehozására, illetve a kisantant ellen irányuló barátsági és konzultatív szerződés megkötésére vonatkozó konkrét magyar javaslatokat a német diplomácia 1934-ben és 1936-ban egyaránt elutasította. E mögött az a Berlinből nézve abszolút magától értetődő feltevés húzódott meg, hogy a magyar revizionizmus fenntartás nélküli támogatása nem gyöngítené, hanem éppen ellenkezőleg, erősítené a kisantant összetartását. Hitler és a nemzetiszocialista vezetés úgy látta, hogy a revíziós politika terén bizonyos mértékű német–magyar érdekazonosság egyedül Csehszlovákiával szemben áll fenn. A magyar politikusokkal – így például Gömbössel 1933-ban és 1935-ben, vagy Horthyval 1936-ban és Darányival 1937-ben – folytatott tárgyalásai során a Führer ezért mindig azt hangsúlyozta, hogy a magyaroknak

„minden erejüket Csehszlovákiára kell koncentrálniuk”, s hogy „100 százalékos revíziós igényeik kilátástalanok”. A szerb és a román vezetőket ezzel összhangban ugyanakkor arról biztosította, hogy Németországtól távol áll „a magyar revíziós szándékok fenntartás nélküli támogatása”. Ez a német magatartás Magyarországon igen nagymérvű csalódottságot és elégedetlenséget váltott ki, s a nemzetiszocializmustól való félelem és a brit ösztönzés mellett az egyik oka lett annak, hogy a magyar diplomácia 1937–1938-ban még a kisantanttal való megegyezés lehetőségét is fontolóra vette.⁹

Olaszországon és Németországon kívül a magyar külpolitikai aktivitás harmadik célpontja a Szovjetunió volt. Az ideológiai antagonizmust a weimari Németországhoz hasonlóan zárójelbe téve a Gömbös-kormány 1934. február 6-án diplomáciai viszonyt létesített a Szovjetunióval. Eltérően az 1920-as évektől, amikor a szovjet vezetés nyíltan a versailles-i rend destabilizálására törekedett, az 1930-as évek közepétől Németország sakkban tartása érdekében Moszkva egyre inkább a nyugati hatalmakhoz közeledett, s a status quo-ellenes kritikáját átmenetileg mérsékelte. A kiépülő szovjet kapcsolat a 30-as évek magyar revizionizmusa szempontjából tehát sokkal kevesebbet jelentett, mint azt megelőzően jelenthetett volna.

Az 1930-as évek közepén ismét új szakasz kezdődött az európai diplomáciában. Az 1935-ös szovjet–francia szerződés aláírásával, valamint a Berlin–Róma- és a Berlin–Tokió–tengely (Antikomintern Paktum) 1936-os létrejöttével Európa, illetve a világ kezdett ismét két nagy és egymással szemben álló blokká alakulni. 1936-ban a német csapatok bevonultak a rajnai demilitarizált övezetbe, s 1936-ban Hitler eldöntötte, hogy a következő célpontok Ausztria és Csehszlovákia lesznek. Mussolini, aki két évvel korábban még tankokat vonultatott fel a Brenner-hágóra Ausztria esetleges német okkupálásának a megakadályozására, ekkor már csak szekundálhatott Hitler elképzeléseihez.

Csehszlovákia feldarabolásával kapcsolatos tervében Hitler fontos szerepet szánt Magyarországnak. Lényegében azt szerette volna, hogy Budapest vállalja az agresszor szerepét, és egy fegyveres konfliktus kirobbantásával teremtsen meg az ürügyet a német katonai beavatkozás számára. Darányi miniszterelnökkel és Kánya Kálmán külügyminiszterrel folytatott 1937. november 25-ei megbeszéléseik során Hitler és a német vezetők ezért jelezték, hogy a Csehszlovákiával szembeni magyar területi követeléseket jogosnak ismerik el, s Magyarország számíthat Németország támogatására.

1938 augusztusában Hitler ismét bizalmas megbeszélésre invitálta a magyar vezetőket, s Szlovákia elleni katonai támadás fejében felajánlotta nekik a régi Felső-Magyarországot. Horthy és Imrédy azonban nem vállalta az agent provocateur szerepét. A Führert ez annál inkább felbőszítette, mert éppen a kielii találkozó alatt, augusztus 23-án jelent meg az a sajtóközlemény, amely a Magyarország és a kisantant között 1937 eleje óta zajló tárgyalások eredményeként aláírt feltételes megállapodást adta hírül. A parafált egyezmény értelmében a kisantant elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, Magyarország pedig cserében lemondott az erőszak alkalmazásáról. Az egyezmény véglegesítése a magyar kisebbségek helyzetét rendező és jogait garantáló kétoldalú megállapodástól függött. Bár ebben sem ekkor, sem a későbbiekben nem sikerült egyezségre jutni, és így a bledi egyezmény sohasem lépett életbe, a hír bombaként robbant, és Hitler valósággal tombolt a dühtől. Később, ami-

kor a revízió valóban napirendre került, és a magyar vezetés elégedetlenkedett az elért eredményekkel, szemrehányóan mindig azt emlegette, hogy annak, aki az asztalhoz akar ülni és enni akar, a főzésből is ki kell vennie a részét.

A magyar katonai akció elmaradása miatt Csehszlovákia feldarabolása helyett Hitlernek meg kellett elégednie azzal, hogy egyelőre csak a németek lakta cseh területeket (Szudétaföld) csatolja a birodalomhoz. Erről az 1938. szeptember 29-ei müncheni egyezmény intézkedett, amelyet a fél évtizeddel korábbi négyhatalmi paktumhoz hasonlóan Németország és Olaszország, valamint Nagy-Britannia és Franciaország írt alá. A müncheni konferencia Magyarország, illetve a csehszlovákiai magyar kisebbséggel közvetlenül nem foglalkozott. Az egyezményhez csatolt záradék viszont javasolta, hogy a magyar és a csehszlovák kormány egyezzen meg a magyar kisebbséggel kapcsolatos vitás kérdésekben. Arra az esetre, ha ez három hónapon belül nem sikerülne, a négy hatalom újabb közös tanácskozást és döntést helyezett kilátásba.

A magyar–szlovák tárgyalások 1938. október 9-én kezdődtek Komáromban. A magyar külügyminiszter, Kánya Kálmán először az egész magyarlakta határ menti sáv átadását követelte, valamint azt, hogy a szlovák- és a ruténlakta vidékeken rendezzenek népszavazást a hovatartozás kérdéséről. A szlovák küldöttek először viszont csak a magyar területek autonómiáját, s a második fordulóban is csak Csallóköz átengedését ajánlották fel. A további tárgyalások során a két álláspont – részben német nyomásra – jelentősen közeledett egymáshoz. A magyar fél a határ menti magyar sávra korlátozta igényét, amelynek túlnyomó részét (11 300 km²) végül a szlovák delegáció is jogosnak ismerte el. Továbbra sem tudtak azonban megegyezni a magyar nyelvhatár északi peremén fekvő városok – Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár, Munkács – és ezek közvetlen környékének hovatartozásáról, ahol az 1910-es magyar népszámlálás általában abszolút vagy relatív magyar többséget, az 1930-as csehszlovák census viszont mindenütt szlovák többséget mutatott ki. A müncheni megállapodás értelmében ezek után nagyhatalmi konferenciának kellett volna következnie, ám miután Anglia és Franciaország érdektelenséget nyilvánított az ügyben, német–olasz döntőbíráskodásra került sor.

Az 1938. november 2-án Bécsben meghozott döntés (I. bécsi döntés) a még vitatott kérdésekben kompromisszumos álláspontot foglalt el. Pozsonyt, Nyitrát és a két város környékét Szlovákiánál hagyta, Kassát, Ungvárt, Munkácsot és környéküket viszont Magyarországnak adta. Ezzel 11 927 km²-nyi terület került vissza Magyarországhoz 1 millió 60 ezer főnyi lakossal. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a lakosság 84 %-a, az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerint viszont csak 57 %-a volt magyar anyanyelvű, illetve nemzetiségű. E nagy különbség részben az időközben lezajlott népmozgásokkal, részben a bizonytalan vagy kettős identitású népcsoportok alkalmazkodásával, továbbá maguknak a népszámlálásoknak az eltérő technikájával magyarázható. A döntés etnikai korrektségéhez mindazonáltal még a csehszlovák népszámlálási adatokból kiindulva sem fért kétség.

Az I. bécsi döntést és a volt Felvidék déli szegélyének visszatérését a magyar közvélemény kitörő lelkesedéssel fogadta. Nemcsak a hivatalos Magyarország ünnepelt, hanem annak ellenzéke is. Az örömmámorba ugyanakkor némi keserűség is vegyült: Szlovákia és Kárpátalja nem magyar részei nem kerültek vissza. Ez még egy olyan nagy realistát is, mint amilyen Bethlen István

volt, csalódással töltött el, s arra sarkallta, hogy éles szemrehányásokban részesítse Németországot a „magyar érdekek” semmibeértelmezésért. Hitler viszont úgy vélte, hogy a magyarok „túl sokat akarnak” és „túl olesón”.¹⁰

A bécsi döntés körülményei nyilvánvalóvá tették, hogy a további revízióhoz Németország támogatása elengedhetetlen. A kormány, amelyet ekkor Imrédy Béla vezetett, 1938 és 1939 fordulóján ezért több lépéssel igyekezett demonstrálni németbarátságát. November végén engedélyezte a német kisebbség náci jellegű szervezetének, a Volksbundnak a megalakítását, majd januárban bejelentette Magyarország kilépési szándékát a Népszövetségből és csatlakozási óhaját az Antikomintern Paktumhoz. Erre válaszul a Szovjetunió hazarendelte budapesti követét, majd átmenetileg, a Németországgal való 1939. augusztusi „megbékélésig”, megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. A kormány – stratégiai okokból, a lengyel–magyar közös határ megteremtése érdekében – különösen Kárpátalja visszaszerzését tartotta fontosnak. A cseh–szlovák állam teljes dezintegrálódásának előjeleit érzékelve a minisztertanács 1939. március 10-én – az új miniszterelnök, Teleki Pál javaslatára – ezért olyan határozatot hozott, hogy Kárpátalját egy katonai akció keretében akár német belegyőzés nélkül is visszafoglalja. Berlin jóváhagyása azonban végül megérkezett. Bár egy német gyámság alatti szlovák bábállam létrehozásához ragaszkodott, a rutén nacionalisták államalapítási törekvéseit nem karolta fel. Ehelyett átengedte a területet Magyarországnak.

A magyar hadsereg – kisebb harcok árán – 1939. március 15-e és 18-a között foglalta el Kárpátalját – ugyanakkor, amikor a Wehrmacht a cseh–morva területeket, s amikor a Szlovák Köztársaság megalakult. Az ily módon visszakerült terület nagysága ismét 12 ezer km²-t, lakóinak száma pedig csaknem 700 ezer főt tett ki. Eltérően azonban az 1938-as területgyarapodástól, az itt élők túlnyomó többsége, mintegy 70–75%-a nem magyar, hanem ruszin (ukrán) nemzetiségűnek vallotta magát. A magyarok számaránya nem volt nagyobb 10 (1941-es magyar adat), illetve 5%-nál (1930-as csehszlovák adat). Komolyan véve a Szent István-i állameszméről korábban általa és mások által mondottakat, Teleki azt tervezte, hogy a térségnek széles körű területi autonómiát biztosít. Ezzel kapcsolatos elképzeléseit konkrét formába, törvényjavaslatba öntötte, s azt 1940. július 23-án a parlament elé is terjesztette. A szűk látókörű magyar nacionalisták és a kárpátaljai magyarok ellenállása, legfőképpen pedig a háborús viszonyok között különösképpen fontos biztonsági szempontok miatt a későbbiekben visszavonta tervezetét.

Csehszlovákia szétzúzása után Hitler következő célpontjává Lengyelország vált. Az akcióban Magyarország támogatására is számított. Legalább azt szeretne volna elérni, hogy a német hadsereg használhassa az észak-magyarországi vasútvonalakat. Ennek fejében ismét felajánlotta Szlovákiát, amit most számára értéktelen „féregnyúlványnak” nevezett. A magyar kormányzat azonban ezúttal is ellenállt a csábításnak. Részben azért, mert nem hitt a végső német győzelemben, és nem akarta elveszíteni Nagy-Britannia jóindulatának maradványát, részben pedig azért, mert a hagyományos lengyel–magyar barátsággal is összeegyeztethetetlennek tartott volna egy ilyen lépést. A németekkel való együttműködés helyett a háború szeptember 1-jei megindulása után Teleki titokban magyar légiót szerveztetett és küldött az elkeseredetten védekező lengyel hadsereg támogatására, majd amikor a harc eldőlt, megnyitotta a határt

a lengyel menekültek előtt. Az őszi folyamán több mint 100 ezer lengyel érkezett Magyarországra. Ezeknek egy része Jugoszlávián át rövidesen továbbment, és csatlakozott a Németországgal most már hadban álló brit–francia erőhöz, a másik része pedig Magyarország vendégszeretetéét élvezte a háború végéig.

Teleki Pál külpolitikai vonalvezetését a háború kitörése után két fő cél vezérelte: a nagyhatalmak fegyveres konfliktusától való távolmaradás, azaz az ország semlegességének megőrzése és ütőerejének megóvása a háború végéig („fegyveres semlegesség”), valamint a revíziós politika kiteljesítése. Ez utóbbin belül a legfontosabbnak mindenki szemében Erdély tűnt, amelyet a magyar történelemben játszott különleges szerepe, nyersanyagkincsei és az ottani magyarok nagy száma miatt a magyar közvélemény és politika folyamatosan megkülönböztetett figyelemben részesített. Teleki és a honvédség vezetése eleinte önálló magyar katonai akcióra gondolt. Tekintettel a magyar hadsereg kis létszámára és hiányos felszereltségére, ez nyilvánvalóan kockázatos vállalkozás lett volna. Ráadásul Románia nemzetközi pozíciója is igen szilárdnak látszott. Nagy-Britannia és Franciaország 1939 tavaszán külön egyezményben garantálta az ország biztonságát, s Hitler is ellenezett minden olyan lépést, amely a térség stabilitását, illetve ezen keresztül esetleg a romániai olaj Németországba szállítását veszélyeztethette volna. Önmérsékletet tanácsolt Olaszország is, amelyre pedig kritikus pillanatokban Magyarország korábban mindig számíthatott.

Ez a magyar revízió szempontjából kedvezőtlen helyzet 1940 nyarán változott meg. Németország addigra elfoglalta vagy ellenőrzése alá vonta Nyugat- és Észak-Európát, miáltal a brit és a francia garancia, amit az események alakulását érzékelve Románia egyébként rövidesen fel is mondott, értékét veszítette. A náci Németországgal 1939 augusztusa óta szövetséges Szovjetunió ugyanakkor sorban szerezte vissza azokat a nyugati területeit, amelyeket az első világháború utáni rendezés során elveszített. Karélia, a Baltikum és Kelet-Lengyelország után Sztálin Besszarábiát és Észak-Bukovinát akarta. Ezek átadását 1940. június 26-án ultimátumban követelte Romániától. A magyar kormány ezzel egyidejűleg tudomására hozta, hogy a szovjet vezetés számol egy Románia elleni közös szovjet–magyar katonai akció lehetőségével. „... ha szabad folyást engedünk a dolgoknak, a fegyverek itt maguktól is elsülnek Románia ellen” – jellemezte a magyarországi hangulatot 1940. július 2-ai jelentésében a budapesti német követ.¹¹ Ez pedig nyilvánvalóan a romániai kőolajszállítások azonnali leállítását és a szövetségesből lassan ismét riválissá váló Szovjetunió katonai megjelenését vonta volna maga után a Balkánon. Hitler egyiket sem akarta, s ezért – megváltoztatva addigi álláspontját – áldását adta a magyar–román határ módosításához. Az „olajérdekeltség” mellett Hitlert a dunai népek megosztottságának fenntartása és kihasználása, vagyis a *divide et impera* elve is motiválta. „... mindkét vasat a tűzben tartva a dolgokat a helyzet alakulása szerint a német érdekeknek megfelelően formálni” – összegezte egy alkalommal román és magyar politikájának lényegét.¹² E szempontoktól vezérelve Hitler július végén a román vezetést arra szólította fel, hogy a vitás kérdések rendezése érdekében kezdjen kétoldalú tárgyalásokat Magyarországgal.

A román–magyar tárgyalások 1940. augusztus 16-án kezdődtek Turnu-Severinben. Elutazása előtt a magyar delegáció többféle lehetőséget – többek között Erdély kantonizálását és önálló állammá szervezését – megvitatott, s végül a terület felosztása mellett döntött. A 70 ezer km²-nyi terület, amelyet a magyar delegáció visszakért, az 1920-ban Romániának ítélt összterület (102 ezer km²) több mint kétharmadát tette. A Székelyföldet is magába zárva a javasolt új határvonal nagyjából a Maros vonalát követte, s megfelelt az 1918-as demarkációs vonalnak. Lakosságának többségét románok tették. A román fél számára ez természetesen elfogadhatatlan volt, ahogy a magyarok számára is a román ellenindítvány: a magyarok kitelepítése, illetve a magyar területek autonómiája Románián belül. Azt, hogy esetleg csekély területi engedményre is hajlandó lenne, a román delegáció vezetője csak az utolsó pillanatban jelezte. A tárgyalások augusztus 24-én ezért megszakadtak; mindkét ország mozgósított.

A fegyveres konfliktus elkerülése érdekében Hitler német–olasz döntőbíráskodást ajánlott, amit a magyar kormány egyhangúlag, a román pedig enyhé szótöbbséggel fogadott el. Az eredményt 1940. augusztus 30-án, s ismét Bécsben (II. bécsi döntés) hirdették ki. Ennek alapján Magyarország 43 ezer km²-nyi területet kapott vissza 2,5 millió lakossal. Ez Erdély és a Partium északi felét jelentette a Székelyfölddel együtt. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a lakosság 52%-a magyar, 38%-a román s 10%-a német. Az 1930-as román statisztika szerint 49%-a román, 38%-a magyar s 13%-a német volt. Ennek alapján valószínű, hogy a magyarok ha nem is abszolút, de mindenképpen relatív többséget alkottak. A magyar állampolgárrá vált románok száma így is felülmúlta azonban az 1 milliót, Dél-Erdélyben maradt magyarok száma pedig 400 ezer fő körül mozgott.

A II. bécsi döntést Románia Besszarábia elvesztéséhez hasonlóan nemzeti katasztrófaként értékelte, és a továbbiakban mindent elkövetett érvénytelenítéséért. Magyarország viszont ismét ujjongott. A bevonuló csapatokat az erdélyi városokban virágosó fogadta; az utak mentén felsorakozó magyarok könnyezve éljeneztek. Horthy Miklós, az „országgyarapító” népszerűsége ezekben a hónapokban érte el csúcspontját, s a kormánypártra sem szavaztak soha akkora (73 %-os) arányban, mint 1939-ben, Kárpátalja visszakерülése után. Pedig a szavazás módja ekkor már minden kerületben titkos volt.

A túlárado öröm érthető, de indokolatlan volt. Az I. bécsi döntéstől eltérően a II. bécsi döntés nemzetközi jogi korrektségéhez kétség fért; az Egyesült Államok és Nagy-Britannia egyaránt Romániára erőszakolt diktátumként fogta fel, s érvényességét vitatta. Ezen túlmenően azonban az ár is, amit Hitler követelt, s amit Magyarországnak fizetnie kellett, magas volt. A nemzetiszocialista Volksbund a hazai németység egyetlen törvényes szervezetévé vált; az addigi kettő után megkezdtek a III. zsidótörvény előkészítését; a belső szükségletek rovasára menően növelték a Németországba irányuló élelmiszer- és takarmányexportot; s októberben német csapatok vonultak át az országon Romániába. A fentiekől nem függetlenül szeptember közepén szabadlábba helyezték Szálasi Ferencet, a fasiszta szélsőjobboldal vezérét, aki addig izgatás vádja miatt börtönbüntetését töltötte. Mindezeknél fontosabb volt azonban, hogy 1940. november 20-án Magyarország csatlakozott a szeptemberben létrejött német–olasz–japán háromhatalmi egyezményhez, s ezzel feladta az el-

nemkötelezettség elvét. Mindezek együttesen a Teleki által addig követett semlegességi politika végét jelentették.

1940 ősztől Magyarország számára Jugoszlávia maradt az egyetlen olyan szomszédos állam, amelyre az önállóságát jórészt már elvesztett magyar külpolitika valamennyire esetleg még számíthatott. 1940. december 12-én ilyen reményeket táplálva írták alá Belgrádban az úgynevezett jugoszláv–magyar „örökbarátsági” szerződést, amely a két ország közötti határvitával mint pillanatnyilag időszerűtlen üggyel nem foglalkozott. Rövidesen bebizonyosodott azonban, hogy az egyezmény egyik országot sem mentheti meg végzetétől. Az 1941. március 27-ei németellenes belgrádi politikai fordulat után Hitler elhatározta Jugoszlávia lerohanását, és ebben Bulgária és Olaszország mellett Magyarország részvételét is igényelte. Az alternatíva, amely előtt Teleki Pál és az egész magyar politika állt, ezek után a következő volt: engedni Hitler követelésének, s ezáltal kiteljesíteni a revíziót, viszont elveszíteni a Nyugat jóindulatának maradékát; avagy ellenállni, s ezáltal kitenni az országot egy német megszállás veszélyének, viszont megőrizni a szövetségesek rokonszenvét. A döntéssel járó politikai és morális felelősség irtózatossága alatt Teleki lelkileg valószínűleg összeroppan, és az 1941. április 3-ára virradó éjjelen főbe lötte magát. Tettét figyelmeztetésnek szánta, amellyel azonban az események folyásának más irányt már nem adhatott. Bizonyos formai feltételekhez kötve halála előtt maga is a támadáshoz való csatlakozás mellett szavazott, s ezt Horthy és Bethlen is helyeselte. A magyarok által nem vagy csak gyéren lakott terület visszaadására vonatkozó ajánlatot – mint korábban a szlovák részeket – talán még 1941-ben is vissza lehetett volna utasítani. A csaknem félmillió magyarországi lakott Délvidékre vonatkozót azonban nem.

A magyar honvédség – a 3. hadsereg a gyorshadtesttel – április 11-én lépett át a magyar határt, miután előző nap Zágrábban kikiáltották az önálló Horvátországot, s ezzel Jugoszlávia megszűnt létezni. A magyar alakulatok néhány nap alatt elérték a régi magyar határt, azaz a Duna vonalát, amelyen túl – német alárendeltségben – csak a gyorshadtest nyomult.

A katonai részvételért cserébe Magyarország visszakapta Bácskát, a baranyai háromszöget és a Murakózt, összesen 11 és fél ezer km²-nyi területet. A Bánság jugoszláv része azonban, amelyet Hitler eredetileg ugyancsak Magyarországnak ígért – a román érzékenységre és a nagyszámú helyi németiségre való tekintettel – közvetlen német katonai igazgatás alá került. A visszakerült részek összesen 1 millió 30 ezer fős lakosságából a magyar adatok szerint a magyarok részaránya 39 %-ot, a németeké 19 %-ot és a szerbeké 16 %-ot tett. A jugoszláv népszámlálás szerint viszont a magyarok hányada csak 30 %-ot ért el, a délszlávoké együttesen meghaladta a 43 %-ot.

Az 1938 és 1941 között visszaszerzett, illetve visszakapott területek nagysága együttesen elérte az 1920-as területi veszteségek 40 %-át, illetve – Horvátországot beszámítva – egyharmadát. Az országterület 93 ezer km²-ről csaknem 172 ezerre, a lakosság száma pedig 9 millióról 14,6 millióra nőtt. A csaknem 5 millió régi-új állampolgárnak mintegy a fele a magyar, 20 %-a a román, 10 %-a a ruszin, 8–9 %-a a délszláv, a többi pedig a német és a szlovák nemzetiséghez tartozott. Homogén nemzetállamból Magyarország ezzel ismét jelentős, az összlakosság 21 %-át kitevő nemzetiségi népességgel rendelkező országgá vált. Legtöbben (7,5 %) a románok, utánuk a németek (5 %), majd a

ruszinok (3,8 %) éltek a megnagyobbodott országban, s a sort a szlovákok (1,8 %), a szerbek (1,6 %) és a horvátok (1 %) zárták.

A Jugoszlávia elleni katonai akcióban és az ezt követő felosztásban való részvétel végül nem járt olyan katasztrofális következményekkel, mint ahogyan a döntést megelőző napokban a magyar diplomácia jelzései alapján feltételezni lehetett. Valószínűleg Teleki önfeláldozó tettének is köszönhetően Nagy-Britannia nem üzent hadat Magyarországnak, csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg még április 7-én. Churchill kijelentette: amíg a szövetségesekkel nem kerülnek közvetlenül szembe a magyar alakulatok, addig nem lesz hadiállapot. 1941 tavaszán és kora nyarán Magyarország tehát senkivel sem állt hadban, senkinek sem küldött és senkitől sem kapott hadüzenetet. 1941 júniusában viszont ez is bekövetkezett.

Jugoszlávia lerohanása és Görögország ezt követő elfoglalása után a német hadvezetés minden erejét a Szovjetunió elleni támadás előkészítésére összpontosította. A magyar politikai elitet ez a perspektíva ismét súlyos dilemma elé állította. A Németország vereségére számító nyugatbarát konzervatív és ellenzéki demokratikus körök Teleki politikájának folytatása, azaz a kivárás és lehetőség szerint a háborúból való kimaradás mellett érveltek. Az elvakultan németbarát és antibolsevista szélsőjobboldal, valamint az addigi német katonai sikerek által mélyen impresszionált katonai vezetés viszont a végső német győzelemben bízott, és ezért a Szovjetunió elleni támadáshoz való csatlakozás mellett korteskedett. A Horthy számára összeállított májusi és júniusi memorandumaiban Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke feltételezte, hogy távolmaradásunkkal kockára tesszük addigi revíziós eredményeinket, csatlakozásunkkal, illetve a „tengelyhez hű” politikával viszont „biztosan visszkapjuk a történelmi Magyarországot egész területét”.¹³

A június 15-ei ülésén a minisztertanács Werth javaslatának az elutasítása mellett döntött. A június 22-ei német támadást követően ezért Magyarország – Olaszországtól és Romániától eltérően, amelyek azonnal csatlakoztak – csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg a Szovjetunióval. A magyar vezetés ezt annál is inkább megtehetette, mert a Blitzkrieg sikerében bízva a német hadvezetés nem számolt Magyarország katonai részvételével. További óvatosságra és kivárásra inthetett volna Molotov üzenete is, amely június 24-én érkezett meg Budapestre. A szovjet külügyi népbiztos közléséről azonban, amely azt tartalmazta, hogy a Szovjetunió elismeri a II. bécsi döntést és a Romániával szembeni további magyar követeléseket is jóindulattal kezeli, Bárdossy László miniszterelnök sem a minisztertanácsot, sem Horthyt nem tájékoztatta. Werth és köre a németeken keresztül próbált nyomást gyakorolni a kormányra, ám továbbra is sikertelenül. Hivatalos felkérés helyett, amit a magyar kormány igényelt volna, csupán egy beosztott tábornok üzenete érkezett, amely arról szólt, hogy a németek egyáltalán nem elleneznék a magyar részvételt, sőt minden önkéntes felajánlást elfogadnának, ám ezt nem fogják kérni.

A magyar vezetés álláspontjában végül egy meglepő esemény idézett elő fordulatot: június 26-án légitámadás érte Kassát és a Kárpátaljáról Budapestre tartó gyorsvonatot Rahó térségében. Habár a támadó gépek hovatartozását sem akkor, sem azóta nem sikerült teljes bizonyossággal megállapítani, az első információk szovjet gépekről szóltak. Erre hivatkozva a kormányzó már 26-án délután deklarálta a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval. Ezzel egyidejűleg

parancsot adott „megtorló akcióra”. Ilyen lépésre az 1920. évi XVII. tc. értelmében „közvetlen fenyegető veszély esetén” volt jogi lehetősége a kormány és a parlament „késedelem nélkül kikérendő utólagos hozzájárulása mellett”.¹⁴ Horthy ezt megtette; döntését a kormány egy ellenvéleménnyel még aznap jóváhagyta, s 27-én a parlament sem tett ellenvetést. A „honatyák” a jegyzőkönyv tanúsága szerint hosszan tartó, élénk éljenzéssel és tapssal fogadták a bejelentést.

A kocka ezzel el volt vetve. Negyedszázaddal az 1914. július 28-ai döntés után, amit az akkori osztrák–magyar vezetés egy hónapos gondolkodás után hozott meg, Magyarország néhány óra leforgása alatt ismét részesévé vált egy pusztító világháborúnak, amelytől nemzeti vagy egyéb előnyöket remélni reális prognózisok alapján nem lehetett. Akkor sem, ha a németek nyerik meg a háborút, és akkor sem, ha az ellenfeleik. A szomorú jövő, amely a II. világháború után köszöntött az országra, tehát már ekkor előrevetítette árnyékát.

JEGYZETEK

- ¹ A magyar külpolitika különböző elképzeléseire, illetve vonalvezetésére általában lásd Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945. (Kossuth, Budapest, 1983)
- ² Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz (Osiris, Budapest, 1992) 205. p.
- ³ Közli Bethlen István. Válogatott politikai írások és beszédek. Szerk. Romsics Ignác. (Osiris, Budapest, 2000) 249. p.
- ⁴ Juhász Gyula: i. m. 118.
- ⁵ Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999. I. köt. Szerk. Romsics Ignác. (Osiris, Budapest, 2000) 211–215. p.
- ⁶ Budapesti Hírlap, 1927. július 28. 2. p.
- ⁷ A különböző koncepciókra lásd részletesebben Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953. Tanulmányok. Szerk. Romsics Ignác és ifj. Bertényi Iván. (Osiris, Budapest, 1998)
- ⁸ Romsics Ignác: Bethlen István, i. m. 281.
- ⁹ Részletesebben lásd Romsics Ignác: Magyarország helye a német Délkelet-Európa politikában. In uő: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. (Osiris, Budapest, 1996) 177–233. p., idézetek a 206. oldalon.
- ¹⁰ Romsics Ignác: Bethlen István, i. m. 397.
- ¹¹ A Wilhelmstrasse és Magyarország. Szerk. Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula. (Akadémiai, Budapest, 1968) 504. p.
- ¹² Uo. 530.
- ¹³ Magyar történelmi szöveggyűjtemény, i. m. I. köt. 330–333.
- ¹⁴ Uo. 156–157.